

mantisk og høvisk folkevisekultur med yndefulde bevægelser, livlig gestik og opfindsomme detaljer.

Brugen af runer, også i en af medaljonerne, lader ikke tvivl om, at maleren var lokalt funderet. Men forfatteren viser, at Sigmund også må have haft en højere skoling, vel i stiftsbyen Växjö. Og hun finder, at de dramatiske „skarpvinklede draperinger“ tyder på saksisk påvirkning, som den også findes i Gotlands ældste glasmalerier. Man kunne også se et mere alment slægtskab med kalkmalerierne i Hackås kirke i Jämtland, der dog snarest har norsk-engelske forudsætninger.

Figurmalede trælofter fra højmiddelalderen er sjældne. Marian Ulléns forgænger Bengt G. Söderberg nævner et træloft i Tidserums kirke i Östergötland med medaljoner som Dädesjös. Som europæiske si-destykker kan blot anføres et par stykker såsom i Zillis i Schweiz, i Peterborough i England og i Michaelskirken i Hildesheim, hvis malerier også står Dädesjös stilistisk nær. De svenske malerier står bestemt ikke tilbage for de nævnte europæiske. Og Marian Ulléns fornemme bog burde snarest føre frem til en international publicering.

Ebbe Nyborg

| UWE ALBRECHT (UDG.): *Corpus der mittelalterlichen Holzskulptur und Tafelmalerei in Schleswig-Holstein. Band IV,1-2. Die Kirchen im Landes-
teil Schleswig*, Verlag Ludwig, Kiel 2019, 1152 s., rigt farveillustreret, 149 euro.

De to bind er udprægede katalogværker og tilhører en serie, der publicerer middelalderlig træskulptur og tavlemaleri i Slesvig-Holsten og Lübeck. Tidligere bind omfatter Lübeck og museerne i Sydslesvig, de to foreliggende værkerne i Sydslesvigs kirker, mens planlagte bind vil omhandle Nordslesvigs (Sønderjyllands) og Holstens.

Der er, som det fremgår af sidetallet, tale om et ufattelig righoldigt materiale, der ikke blot omfatter altertavler, krucifikser og helgenfigurer men også alterbordsforsider, læsepulte, sakramentskabe, lektoriebrystninger, kor- og prædikestole samt noget så sjældent som en mid-
delalderlig orgelfacade i en landsbykirke. Vel er der ingen rigtig romanske stykker, men 1200-tallets fascinerende unggotik er rigere repræsenteret end i noget andet europæisk område bortset fra Nordslesvig og Gotland. Påfaldende meget stammer også fra 1300-tallet og årtierne omkring 1400. Men hovedmængden udgøres af senkatolske krucifikser og krucifiksgrupper samt store figurrige altertavler med forbløffende velbevaret tavlemaleri på fløjene. Disse værker dominerer ikke mindst vestpå i Ejdersted og Nordfrisland, hvor en tydelig nederlandsk indflydelse gjorde sig gældende.

Hovedstykker er to store passionsfriser i Hürup og Nordhackstedt (Nørre Haksted), egentlig „lektoriebrystninger“, fra omkring 1265 og 1285, et korbuekrucifiks i Karby fra 1430-40, der er et fornemt importstykke fra Den tyske Ordens område (påvist af den svenske kender Peter Tångeberg), et cisterciensisk krucifiks i Munkbrarup Kirke fra omkring 1475, Slesvig Domkirkes Helligtrekongersalter fra omkring 1280 og samme kirkes mægtige Bordesholm-altertavle af Husum-mesteren Hans Brüggemann fra 1521.

Hvert katalognummer behandles med overskrifter som „Tilstand“, „Konstruktion“, „Skulptur“, „Staffering“ (Fassung) og „Maleri“, efterfulgt af et længere afsnit (uden overskrift), der diskuterer forskning, datering og sidestykker samt tilskrivning til kunstnere (de fleste pseudonymer, „Notnamen“) og værksteder. Forfatterne er sig faren ved en sådan „Einordnung“ klart bevidst. I øvrigt er det påfaldende, i hvor høj grad man formoder egenproduktion i området ikke blot for de højmiddelalderlige stykkers vedkommende, men også for senmiddelalderens.

Bindene har to mere overordnede afsnit. Det ene, fejende flotte, af redaktøren Uwe Albrecht, giver en kunsthistorisk indføring i Slesvig som „transitregion og kulturlandskab mellem Nord- og Østersøen, Ejderen og Kongeåen“. Det andet, også meget oplysende, behandler stykkernes altid truede bevaringshistorie, som ofte har været bestemt af protestantisk genbrug og modernisering.

Derimod findes der ingen egentlig kunsthistorisk sammenfatning, der jo også ville have været noget nær uoverkommelig. Nu må sammenhængene findes under de enkelte værker, hvis indordning derfor rummer megen gentagelse af alment stof og overlapning med andre stykker. Dette har bidraget til at gøre katalogteksterne noget lange og ordrige. Det har heller ikke hjulpet på omfanget, at man nøje har beskrevet og dokumenteret altertavlemalerier fra 16-1700-tallet, blot fordi de fandtes på middelalderligt panel.

Fejl tvivlsomheder må man lede efter. I Nordhacksted er den dendrokronologiske datering omkring 1285 (foretaget af Niels Bonde ved Nationalmuseet) citeret som „omkring 1265“, og en jernbunden dørføj i Sterup hævdes at være samtidig med bygningen, Det begrundes med en dendrokronologisk datering til 1300-tallet. Men det oplyses ikke, om prøven omfattede det for en datering uomgængelige splintved, hvad den næppe gjorde. For anmelderen ligner fløjen eksemplarer med årstal som 1627 og 1650, der kendes rundt omkring i Danmark.

Værket tilhører uomtvisteligt den veludviklede tyske, kunsthistoriske tradition og kan trække på vigtige henvisninger sydfra. Det er tydeligt, at forfatterne har villet vise de altid lidt overlegne kolleger i

Sydtyskland og Rhinlandet, at der også er noget at se heroppe i de nordligste bundeslande. Det lykkes til fulde. Også dansk og skandinavisk forskning er inddraget i noget nær fuldt omfang. Skal man nævne et vigtigt savn må det være Ivar Hertsprungs artikel fra 1901: „Et par sønderjyske Træskærerarbejder fra det 13. Aarhundrede“, der er et pionerarbejde om passionsfriserne i Hürup og Nordhackstedt.

Bindenes „apparat“ er upåklageligt, og billedsidens farvedokumentation er en ren nydelse. Der er tale om et uomgængeligt standardværk, som vil blive stående længe.

Ebbe Nyborg

| ANNEGRET MÖHLENKAMP & UWE ALBRECHT (RED.): *Wand- und Deckenmalerei im Lübecker Bürgerhaus zwischen 1300 und 1800. Ein Streifzug durch das unsichtbare Weltkulturerbe*, Michael Imhof Verlag, Petersberg 2021, 200 s., 22,95 euro.

Anmelderen var for nogle år siden i Lübeck i selskab med middelalderbyens fremmeste kender Jens Christian Holst og spurgte ham, om det var muligt at se de gamle (rygtevis kendte) kalkmalerier i byens huse. „Så må du gå i forretninger!“, svarede min vært, og tog mig så med til udstillingsvinduer, hvor man på bagvæggen så figurmalerier kantet af noget så eksotisk som pseudokufiske indskrifter, altså islamisk kalligrafi anvendt dekorativt. Hvordan er den vel nået til Lübeck?

Nu har byen, der siden 1987 er erklæret for Verdenskulturarv, fået en storartet publicering af udsmykningerne i sine borgerhuse, ikke blot det middelalderlige, men også en endnu længere række efterreformatoriske udsmykninger, der i vid udstrækning er udført på trælofter og paneler. Der er tale om en forbløffende rig arv, udsmykninger i 400 huse med (indtil nu) mere end 1600 malerier, flere end i nogen anden sammenlignelig by. Bogen er resultat af et projekt, og den præsenterer selvsagt kun et udvalg, mens alt øvrigt er lagt på nettet.

Bogens elleve kapitler, med individuelle forfattere, omfatter en lang række aspekter af malerierne, således om husenes disponering, om billedtemaer, ornamentik og bevaring, om tabte malerier, om maleriernes bestillere, og afslutningsvis en foreslået rundgang for læseren til offentligt tilgængelige udsmykninger. De tabte malerier skyldes især et bombeangreb i marts 1942, der specielt gik ud over det rigeste købmandskvarter neden for torvet, som må have rummet de mest ambitiøse udsmykninger. Enkelte er kendt fra gamle fotografier.

Kapitlet om bestillerne er muligjort ved et sjældent stort arkivalsk materiale, der også kan oplyse om deres familie, formueforhold etc. Enkelte middelalderlige bestillere kan endog identificeres. Således må